

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Institutiones Dialecticæ

Dieterich, Conrad

Giessæ Hessorum, 1611

Caput VII. Efficiens Per Se Et per Accidens.

Nutzungsbedingungen

[urn:nbn:de:hbz:466:1-56580](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-56580)

in Sole luminis; nec in anima, nec in animali istarum potentiarum productio aliquam mutationem efficit. Illius est hic Canon. Efficiens transmutativum semper producit effectum extra positum. Idem enim non agit in seipsum. Hoc modo ignis agit in aquam, & elementa in se mutuo per qualitates, &c. Zabar. l. 1. de propos. necess. c. 11. VII. Quædam est Univoca, quæ effectus specie sibi similes producit: ut ignis ignem, homo hominem. Quædam Equivoca, quæ effectus specie dissimiles producit: ut, calor solis generat muscas, insecta, vermes. Quæquam hæc & alia distinctiones vel non usque ad eum omnes ac singula exactæ & accuratæ sunt, vel ex specialioribus scientiis melius cognosci possunt.]

Sic fuit modus efficientis secundus; sequitur Tertius.

CAPUT VII.

EFFICIENS PER SE ET

per Accidens.

1. CAUSA efficiens vel per se efficit, vel per accidens.

2. Efficiens per se est, quæ sua facultate (propria & insita, non aliena) efficit, (effectum producit.)

Dicitur Aristoteli κατ' αὐτὸν. Alias etiam proxima, & primum tangens appellatur.

3. Agit verò vel naturâ; vel consilio.

[Natura agere dicuntur, quæ rationis expertia, solo instinctu naturali & quadam agendi facultate in creatione ipsis à Deo indita, efficiunt, ut omnia bruta & creatura rationis expertes. Consilio agere dicuntur natura rationales, in quibus voluntas & deliberandi facultas inest, seu quæ libera mentis deliberatione à rationis prescripto agunt, ut Deus, angelus homines.] Itaque

4. Effi.

4. Efficiens per se vel est Naturalis vel Voluntaria.

5. Efficiens Naturalis est, quæ in situ naturâ & facultate efficit.

Dicitur Aristoteli κατὰ τὴν εἰσίαν. Effectum vero dicitur Naturale.

Exempla inventionis.

Efficiens Naturalis	Effectum naturale
Magnes	Trahere ferrum.
Ignis	Urere.
Apes	mellificare.
Oculus	videre.
Auris	audire.
Animalia	foetus suos tuere.
Hamatites	sanguinem sistere.

E quibus axiomata è causa & effecto naturali conficiuntur ejusmodi. Magnes trahit ferrum. Ignis urit. Apes mellificanti: Oculus videt. Auris audit. Omnia animalia naturâ foetus suos tuentur. Hamatites sanguinem.

Hac ipsa verò disputantur argumento tertio ducto à causa naturali, ad arguendum effectum naturale. Thema: Ferrum hoc movetur: Quia Magnes præsto est. Hec res urit: Quia ignis est. Videt: Quia oculo præditus est. Parentes educare debent liberos: Quia omnibus animalibus hoc instinctum est. Sanguis sistetur: Quia Hamatites corpori adhaerentus est.

Vicissim argumento ab effecto naturali ad arguendam causam. Naturalis quæpiam inter Magnetem & ferrum est. *Συμπύθει α;* Quia illud attrahit. Ignis est calidus; Quia urit. Apes sunt insecta utilissima; Quia mellificanti. Hamatites est siccus & adstringendi facultate præditus; Quia sanguinem sistit.

Sic. Venti naturâ spirant. Aurum sistit lepram. Homo natura vi sui similitem generat. Hirundo nidum construit. Formica grana colligit. Ventriculus cibum concoquit, & in chylum convertit.

Huc ergo omnium rerum naturalium tam animatarum, quam inanimatarum vires & actiones referenda sunt; itemque *Naturalis potentia & impotentia*. Sunt enim naturales potentia vires non accersitæ, aut arte in substantias transfusæ, sed in eis natæ, ut sint causæ certarum actionum. Similiter & *Affectus*, quia sunt motus naturales.

Ejus sunt hi

CANONES.

I. *Causa naturalis est determinata ad unum effectum.*
 ἡ φύσις ἐν τοῖς ἐν ταῖς φύσεσιν, ut: *Ignis non potest non calefacere, Aqua non potest non humectare.*

[Efficiens naturale nonnunquam oppositum efficit: Sed ex accidenti.] Itaque

II. *Naturalis causa uno & eodem modo se habens, agit uno & eodem modo, pro diversitate subjectarum materialium, ut: Sol semper indurat lutum: semper liquefacit ceram. Vinum semper calefacit. Ignis semper urit.*

[Aristoteles hunc Canonem ita enuntiat. Idem similiter seu uno modo se habens semper idem efficit; & contra. Idem diversimodè se habens, potest esse causa contrariorum, ut, frigiditas temperata est συναιτιον generationis. Frigiditas exuberans est causa putredinis.]

III. *Causa naturalis agit ad extremum suarum vitium, nec actionem suspendit.*

[Hoc est, non adhibet ad suam actionem, moderationem, remissionem, moram, aut dilationem, ut, ignis non urit cum moderatione, sed extreme atque subito, & quasi in momento omnem suam vim exprimit, & admotas stipulas urit, nisi quid impediat.]

IV. *Positis causis naturalibus sufficientibus & non impeditis, si sit admota materia, neces-*

necessario sequitur effectus. ut, *Stipulae sunt conjectae in ignem. Ergo comburentur.*

[Nota; Quando naturalis causa dissimiles apparent effectus, id fit non ratione causa, sed aut per accidens; ut, vinum naturam calefacit: frige facit per accidens. Nimum enim spiritum exiccat: exiccationem autem sequitur frigus: aut per impedimentum, cum naturalis vis impeditur artificio externo; ut, Magnes cum allinitur allio non trahit ferrum: aut à prima causa, ut ignis Babylonius: aut per dissimilitudinem objectorum, ut: Ignis comburit lignum, non Saltemandra.]

6. Efficiens Voluntaria est; quæ destinato consilio & libera voluntate efficit, (effectum producit.)

Dicitur Aristoreli ἀπὸν κατὰ θεοῦ αἰετοῦ, ἀπὸν ἐκείνου, ἀπὸ ἀγγέλων, θεοῦ Ἰουδαίου. Effectum vero esse appellatur voluntarium.

EXEMPLA INVENTIONIS.

Efficiens voluntaria	Effectum voluntarium
Deus	facere omnia.
David	committere adulterium.
Faber	tractare ferrum.
Diabolus	avertere se à veritate.
Ananias	mentiri Spiritui S.
Pamphilus	vitiare virginem.

Hinc axiomata è causa & effecto voluntario conficiuntur istiusmodi: Deus omnia fecit ex consilio voluntatis suae. David sciens & volens adulterium committit. Faber pro arbitratus suo ferrum tractat. Diabolus suam sponte se à veritate avertit. Ananias liberam voluntate mentitur est Spiritui S. Pamphilus & sciens & prudens vitiauit virginem.

Disputantur eadem argumento tertio ducto à Causa voluntaria. Thema: Non casu extiterunt omnia. Quia Deus ex consilio voluntatis suae fecit. David propter adulterium puniendus est. Quia sciens & volens commisit. Diaboli sunt naturam

naturâ mendaces. Quia liberâ voluntate à veritate se aver-
terunt. Ananias non est excusandus. Quia spontè menti-
tus est Spiritui Sancto.

Vicissim ab effectu naturali ad arguendam causam. Deus
est agens liberrimum. Quia omnia fecit ex consilio volunta-
tis suæ. David sciens & volens peccavit, quia cum posset ab-
stinere, nihilominus adulterium commisit. Diabolus liberâ
voluntate perit, quia cum Angelus lucis manere posset, ta-
men à Deo se avertit. Ananias sponte suâ occisus est. Quia
liberè Spiritui Sancto mentitus est. Exempla alia. Homo
sponte suâ comedit de arbore vetita. Deus cuius vult mise-
retur, quem autem vult, indurat. Cicero volens & sciens
Pompeii partes secutus est. Quàm magnifica sunt opera tua
Domine, omnia fecisti in sapientia Psal. 104. 24. Deus om-
nia que voluit fecit, Psal. 115. 3.

[Observandæ I. obiter in hoc modo phrasæ, quæ
notæ sunt causæ voluntariæ: consilio, iudicio, voluntate,
spontè, ultro, non vocatus, per se, à se, &c. & quæ ex his con-
jungiuntur: suâ sponte & voluntate, suâ sponte, suo iudicio,
studio ac voluntate, iudicio meo ac voluntate, meo consilio at-
que iudicio, &c. Quorum exempla habet Dn. Beurhus.
pedag. Log. part. 3. c. 4. Quæ omnia propriè saltem
de naturis rationalibus dicuntur. Causa enim volun-
taria in bruta non cadit, quia non dicuntur velle, sed
instigari: Scal. exerc. 307. s. 4. II. Sicut appetitus refer-
tur ad agentia Naturalia: Sic ars referretur ad agentia
voluntaria. Est enim habitus intellectus.]

Ejus sunt hi

CANONES.

I. Causa voluntaria determinata est ad ut-
rumque oppositorum:
Est libera & indifferens ad actionem:
Potest agere & non agere:
Potest suspendere actionem, ut, Pistor modo
prensit, modo non. Homo modo loquitur, modo ta-
cet. Pistor modo dealbat, modo denigrat.

[Schegkius hunc Canonem ita profert: Efficiencia logica (*rationalia*) ad oppositos effectus aut objecta seles proferre possunt. Subjectum autem participat iis oppositis non simul & semel, sed vicissim & alternatim.]

II. Posita causa voluntaria, non est necesse poni effectum. Non igitur V. C. Deus est ab aeterno. Ergo & mundus. Hic dissolutè vivit. Ergo semper dissolutus erit. Faber habet ferrum & instrumenta. Ergo fabricat gladium. Deus potest plumbum vertere in aurum. Ergo est aurum.

[Vnde & hic Canon. A possibili ad inesse non valet consequentia: ut, Titius potuit Sempronio donare centum aureos. Ergo donavit. Bellarminus potest fieri Pontifex Maximus. Ergo est Pontifex.]

III. Voluntaria causa non posita in actu, non sequitur effectus, ut: Pistore non pincente, non fit panis. Architecto non edificante, non fit domus.

IV. Si voluntas & consilium est, etsi res non redditur prorsus effecta, ut efficiatur tamen tentari potest: ut, Catilina Romam funditus evertere animus fuit, quanquam, Cicerone obstante, nefarius conatus exitum sortiri non potuit. Jesuitæ sæpius regem Gallia interficere attentarunt. Quanquam eventus aliter cecidit, quam sperarunt.

[Hinc persona commendantur ob animi conatum honestum, ad quem effectum tamen non consecutum: & vicissim ob turpia scelera quæ animo saltem meditati fuerant, vituperantur.]

V. Voluntatis divinæ, quæ est immutabiliter bona, omnes effectus sunt boni, ut: Deus instituit conjugium polittas, &c. Ergo bona sunt.

Hac

Hæc de causa efficiente per se.

7. Efficiens per accidens est, quæ aliena (alterius) facultate efficit.

Dicitur Aristoteli αἰτιον κατὰ συμβεβηκός
Causa ad quam accidit effectum sequi, 6. Metaph. t. 5. Effectum vero ejus appellatur Accidentarium.

[Diverso respectu Accidens est causa: diverso efficientis est adjunctum. Adjunctum est, quatenus efficienti præter essentiam accedit. Causa est, quatenus vim quoque suam ad proprium suum effectum producendum confert. Sic hostis cum Pheræum interficere vellet, gladio vomitæ ei aliâ insanabilem aperuit, e qua apertione sanatus fuit. Hæc apertio vulneris collata cum Pheræo adjunctum est accidentarium: collata vero ad sanationem Pheræi causa est fortuita. Sanatio vero effectum accidentarium.]

Ejus sunt sequentes generales

CANONES.

I. Omnis effectus causæ per accidens reducendus est ad aliquam causam per se.

[Plerique autem eventus accidentarii & fortuiti referri possunt vel 1. ad Deum. vel 2. ad Angelos. vel 3. Diabolos. vel 4. mores hominum, vel 5. inconstantiam materia elementaris.]

II. Quæ per accidens fiunt, non sunt curæ arti.

Causæ enim per accidens sunt infinitæ.

[Itaque & inordinatæ. At disciplinarum & artium præcepta debent esse ordinata, perpetua, constantia, κατὰ πάντος vera. Et in definitione nihil ponitur, quod contingens est, nihil quod non necessarium est. Zab. i. de prop. necess. c. 12.]

III. Unius rei potest esse causa efficiens per se, & per accidens; diverso tamen respectu: Sic Evangelium est odor vitæ ad vitam, his qui salvantur. Idem est odor mortis ad mortem, his qui pereunt.

IV. Ab eo quod inest per se, ad id quod per accidens accedit, non valet consequentia.

A causa efficiente per se ad efficientem per accidens N. V. C.

A causis per accidens N. V. C. ut, Temperantia est bona (per se.) Febris affert Temperantiam (per accidens.) Ergo febris est bona. Piscatores Milesii invenerunt aureum tripodem. Ergo & alii piscatores aureum tripodem invenient.

8. Efficiens per accidens est in illis quæ fiunt vel necessitate, vel fortuna,

[Necessitas alia est physica, quæ ab insita vi & innata facultate in rebus naturalibus provenit. Sic lapis necessitate sua tendit deorsum. Ignis urit. Hac huius loci non est. Alia est Necessitas violenta sive coactionis, quæ ab externi principio violente provenit, & naturali inclinationi repugnat. Sic lapis necessitate violenta movetur sursum. Hac huius propria est. Necessitate igitur agunt & fiunt, quæ violenta quæpiam externa impelluntur & coguntur ad effectum. Fortuna vero agere dicuntur, quæ præter scopum & consilium agunt: & Fortuna fieri, quæ præter propositum agentis eveniunt.]

9. Est vel Necessaria vel Fortuita.

10. Efficiens Necessaria est, quæ necessitate & vi efficientem ad effectum cogit.

[Hoc est, quando efficiens vi natura & motu voluntate vel consilio aliter & posset & vellent agere, sed tamen præter voluntatem vi extrinsecus adventantis cause consistere non potest ad aliud effectum cogitur.]

Exempla inventionis.

Causa Efficiens Necessaria. — Effectum Necessarium
 Lucretia ————— succumbere Tarquinio.
 Lapis ————— sursum moveri.

Fur _____ ad carcerem trahi.
Eleazarus _____ carne suilla vesci.
Bos _____ ad macellum duci.

Ex quibus conficiuntur axiomata ejusmodi.

Lucretia coacta Tarquinio succubuit. Lapis violento motu sursum movetur. Fur nolens volens à pretore ad carcerem trahitur. Eleazarus vi coactus carne suilla vescitur. Bos invitus ad macellum ducitur.

Unde disputantur *Quæstiones dubiæ*, argumento tertio sumpto à causa efficiente necessaria, ad arguendum effectum necessarium. *Thema: Lucretia veniam mereatur. Quia vi ad stuprum coacta est. Fur iste furti reus est: Quia nolens volens in carcerem conjectus est. Eleazarus excusandus est. Quia coactus carnem suillam comedit.*

Vicissim ab effectu necessario ad efficientem necessariam. *Lucretia Tarquinio per vim stuprum intulit. Quia coacta paruit. Eleazarus temeritate in legem Dei non deliquit. Quia vi diducto ore carnem suillam edit. Paulus ad peccandum natura vitiositate cogitur. Quia invitus peccat.*

Exempla alia. *Negligens discipulus coactus à præceptore discit. Non quod volo, hoc ago, sed quod odi hoc facio. Rom. 7. Iudæi ex divino decreto Christum trucidarunt. Seneca coactus à Nerone mortem sibi infert. Osius Episcopus Cordubensis vi & necessitate à Constantino compulsus est ad subscribendum formulæ fidei Sirmiensis. Catonem impatientia; Iudam desperatio ad inferendas sibi violentas manus impulit: Sic ventus impulsu aëris haliuosi adificia evertit. Fulmen culmina prosternit. Sol stat, retrogreditur, &c.*

Ejus sunt hi

CANONES.

I. *Si necessaria causa sit, necessarius etiam est effectus. ut. Mundi huius conflagratio divinitus decreta est. Ergo omnino etiam eveniet.*

II. *Si necessitas urget, res ob impendentem necessitatem efficitur.*

Necessitas enim durum telum est. Sic hortatur Catilina exercitum suum ad fortiter pugnandum à necessitate;

Hostium, inquit, duo sunt; alter ab urbe, alter à Gallia; frumentum aliarumque rerum egestas obstat; quocumque ire placeat, ferro iter aperiendum est. Ergo fortiter pugnandum est.

II. *Causa Fortuita est, cum præter consilium & propositum efficienti aliquid evenit.*

[*Variè accipitur Fortuna. 1. pro causa efficiente fortuita cum efficiens non intendit in id, quod tamen postea accidit. Sic fossio dicitur fortuna, id est, inventio thesauri causa fortuita. Quæ significatio est huius loci propria.* 2. pro ipso eventu seu effectu fortuito; quo sensu causam dici potest minimè. 3. latè quatenus etiam comprehendit sub se casum. Alioquin Aristoteles ita distinguit; ut Casus in agente naturali; Fortuna verò in agente rationali spectetur: & casu efficiens sit, cujus actio sortitur aliquem eventum rariorem præter naturam institutum. Fortuna verò efficiens sit, cujus actio sortitur aliquem eventum rariorem præter ejus opinionem & consilium. 4. Pro causâ efficienti per se, sed occulta & nobis ignota: pro numine aut providentiâ divinâ; ut: cum poëta dicit, Passibus ambiguis Fortuna volubilis errat;

Item

Nullum numen abest si sit prudentia: sed te
Nos facimus Fortuna Deam cæloque locamus.
Si fortuna volet, fies de consule Rhetor. &c.

[*Quamquam verò Fortuna nihil sit, nempe respectu Dei, quæ omnia gubernat: est tamen aliquid respectu hominum, quæ cum causas veras effectus fortuiti ignorant, fortuna tanquam causa fortuita vim illam adscribunt.*]

Exempla inventionis.

Causa Fortuita	—————	Effectum fortuitum.
Piscatores Milesii	—————	invenire aureum tripodem.
Hostis pugnans	—————	sanare Iasonem Pheræum.
Vinitor plantans	—————	Invenire thesaurum.

Ex quibus conficiuntur axiomata ejusmodi.

Hostis pugnans cum Iasone Pheræo ense despecto-

causam

tam ejus vomicam, quam Medici curare non poterant, aperuit, & præter spem Jasonem Pheræum sanavit. Vinitor plantans vineam effodiendo thesaurum præter intentionem suam invenit.

Sed hujusmodi actiones verè esse fortuitas, ex vero scopo & sine effodientium intelligitur & disputatur, ut; Piscatores Mileli præter expectationem invenerunt aureum tripodem. Quia eo saltem fine, ut pisces caperent, piscabantur. Hostis pugnans cum Jasone præter spem, desperatâ ejus vomicâ apertâ, Jasonem sanavit. Quia eum in finem, ut ipsum interimeret, pugnabat. Vinitor præter omnem opinionem, thesaurum invenit. Quia propterea saltem; ut vineam plantaret, terram effodiebat.

Sic Deinaria Herculem, quod minimè sperarat, missa tunica sanguine Centauri tincta interficit, Cicero l. 3. de nat. Deor. Iudas Ischarioth, fortuita, Pharisei & Iudæi fuerunt causa nostre salutis. Quia nihil minus interficiendo Christum cogitarunt, quàm promoverè salutem nostram.

Ad causam fortuitam refertur & efficiens per ignorantiam & imprudentiam, cum temerè imprudenter & ignoranter quid committimus.

Vt si quis telum collimet inferam: hominem autem eo in loco, ubi sera esse creditur, latentem occidat: dicitur is agere imprudenter & ignoranter, & efficiens est homicidii per ignorantiam. Sic si super caput viatoris decidens bipennis illum occidat: lignator est efficiens per imprudentiam, &c.

Ex his facti venia peti, & deprecatio sumi solet, ut Cic. pro Lig. Ignosce pater, erravit, lapsus est, non putavit, si unquam posthac. Ille imprudens peccavit. Ergo illi se boni viri faciliores præbent. Causæ fortuitæ in specie sunt hi CANONES.

I. Quæ fortunâ & casu fiunt, rara sunt.

Casus & fortuna sunt extra semper & frequenter: ut, rarissimè terram pastinans invenit auri scoriâ. Rarissimè inveniunt piscatores auri scoriâ.

reum tripodem.

II. A causa fortuita N.V.C. ut, *Iste abierit Francofurtum invenit in via thesaurum. Ergo abibo Francofurtum. Ergo inveniam etiam thesaurum.*

[Ad causam refertur etiam causa sine qua non. Quae tamen revera nomen cause, non rem habet. Eius enim vim non est. Aut si habet etiam vim efficiendi, ad veras causas reduci debet. Alias verius Condicio sine qua non effectui produci potest, sive adjunctum efficientis, quam causa dicitur. Ut secet ferra, duram esse necesse est. Nam sine duritia non fieret sectio: Et tamen duritia non secat, sed motus ad sectandum apti corporis. Sine vestitu in forum non procedimus, sed tamen vestitus non est causa itionis. Medium in visione est conditio sine qua non fit visio, sed tamen visionis vera causa non est.]

ELENCHUS

Causae efficientis est, cum causa efficiens ad demonstrandum effectum adducitur, quae tamen vera causa non est.

Dicitur Fallacia, τὸ ἀναρτῆς ὡς αἰτίης sectio, dum non causam, ut causam. (Quamquam haec in genere omnibus omnino causis attribui potest.)

Ut cum I. genera causarum pervertuntur, ut cum finalis ponitur pro efficiente impulsiva: vel efficiens pro formali, aut materiali: ut, prodigalitate movet in propter, ut det tutorem. Ergo prodigalitas est finis constitutionis tutoris.

Hic confunditur efficiens impulsiva et finis. Prodigalitas enim non finis, sed causa impulsiva est constitutionis tutoris.

Justificamur propter fidem. E. non per fidem.

Hic confunditur causa instrumentalis cum impulsiva et merito.

II. Cum procreans ponitur, quae procreans vera non est. ut, infantes carent actu intelligendi. Ergo creari non possunt. Et per consequens nec baptizandi sunt.

[Est elenchus cause procreantis. Quia actus intelligendi

non est causa fidei procreans, sed potius impediens. Vera enim & principalis fidei causa est Spiritus Sanctus, qui fidem per lavacrum regenerationis in infantibus operatur. Tit. 3. Iohan. 3.]

III. Cùm ponuntur causæ insufficientes pro sufficientibus: vel solitaria pro concausis. ut, habeo magnum exercitum. Ergo vincam. Ille habet multos libros. Ergo est doctus. Non est doctus, Ergo non habuit fidelem præceptorem. Mansfeldius Dux Strigonium occupavit. Ergo non exercitus ejus.

[Elenchus est concausarum, quia plura requiruntur ad victoriam, eruditionem & doctrinam quam exercitus, Dux, libri, præceptor.]

Huc pertinet & Epicuri illatio. Deus non habuit ministros neque instrumenta ad fabricandum mundum idonea. Ergo mundum condere non potuit.

[Elenchus est causa instrumentalis, & adjuvantium. Deus enim solitaria seu absoluta & immediata mundi causa est.]

IV. Cùm confunduntur causæ per se & per accidens, ut, quidam ex Theologis male vivunt. Ergo Theologia mala est. Quidam ex scholasticis sunt immorigeri & nequam. Ergo disciplina nulla est.

[Est elenchus cause per se & per accidens. Theologi enim quod male vivunt fit per accidens. Theologia bona est per se. Sic quod scholastici quidam immorigeri sunt, ex accidenti fit. Idem elenchus est, cum quod ex accidenti convenit cause, transferitur etiam ad effectum, ut: Orator est improbus. Ergo & oratio ejus improba est. Est enim improbus ex accidenti. At qua ex accidenti cause insunt, ea in effecta transferri non est necesse.]

Hactenus de causa efficiente ejusq; modis. Sequitur Materia.

CAPUT VIII.

I. **M**ateria est causa, ex qua res (qualiscunq;) est (fit, existit, constat, facta est, fiet.)

Dicitur